

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський університет мені Бориса Грінченка

Алла Гончаренко

СТАНОВЛЕННЯ ГУМАННИХ ВЗАЄМИН
СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Монографія

Київський університет мені Бориса Грінченка

Алла Гончаренко

**СТАНОВЛЕННЯ ГУМАННИХ ВЗАЄМИН
СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ**

Харків - 2016

УДК: 372. 3 033

ББК 74.1

Рекомендовано вченою радою Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського Університету імені Бориса Грінченка (протокол № 2 від 03.11.2016р.)

Гончаренко А.М. Становлення гуманних взаємин старших дошкільників:

[Монографія] / Алла Миколаївна Гончаренко.- Х.: Вид-во "Діса плюс" , 2016.-

186. с.

ISBN 978-617-7384-43-3

У монографії розкриваються теоретико-методологічні основи та експериментально-практичні підходи до проблеми пошуку шляхів оптимізації спілкування дошкільників та виникнення й розвитку взаємин на його фоні. Експериментальним шляхом виявлено чинники, що впливають на гуманізацію взаємин, встановлено їх рівневу варіативність. Доведено ефективність цілісної моделі педагогічних умов, які сприяють становленню гуманних взаємин дітей старшого дошкільного віку в одно- та різностатевих угрупованнях.

Рекомендовано для науковців, викладачів гуманітарних університетів, аспірантів, студентів, слухачів курсів підвищення кваліфікації, педагогічних працівників дошкільних навчальних закладів.

ISBN 978-617-7384-43-3

Рецензенти:

Половіна О.А., доцент кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук;

Шелестова Л.В., старший науковий співробітник відділу інноваційних технологій в освіті обдарованих Інституту обдарованої дитини НАПН України, кандидат педагогічних наук.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні підходи до розв'язання проблеми гуманних взаємин.....	8
1.1. Проблема онтогенезу взаємин та чинників їх гуманізації.....	8
1.2. Специфіка взаємин у дошкільному дитинстві.....	15
1.3. Концепція та програма дослідження.....	24
РОЗДІЛ 2. Особливості взаємин в одно- та різностатевих угрупованнях дошкільників.....	28
2.1. Методика вивчення взаємин у дитячій групі.....	28
2.2. Особливості проявів взаємин дошкільників.....	33
2.3. Статева належність як чинник своєрідності гуманних взаємин.....	53
РОЗДІЛ 3. Педагогічні умови гуманізації взаємин старших дошкільників....	71
3.1. Методика формувального експерименту.....	71
3.2. Динаміка розвитку взаємин старших дошкільників різної статевої належності.....	86
3.3. Ефективність розвитку гуманних взаємин у процесі експериментальної роботи.....	133
ВИСНОВКИ.....	146
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	151
ДОДАТКИ.....	170

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження обумовлюється сучасними динамічними перетвореннями у сфері освітніх пріоритетах, гуманізацією і демократизацією освітнього процесу в закладах освіти, посиленням уваги до особистості як активного суб'єкта життєтворчості. Провідним принципом реалізації законодавчих актів, що регулюють розвиток системи освіти в Україні, є гуманізація. Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття)”, Національна Доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Закон України “Про дошкільну освіту”, “Базовий компонент дошкільної освіти ” проголошують освітнім пріоритетом морально-духовний розвиток особистості. У цьому зв'язку суспільна актуальність дослідження гуманних взаємин обумовлюється існуванням суперечностей між проголошеним дитиноцентризмом освіти і домінуванням традиційної навчально-дисциплінарної моделі, між теоретично визнаною позицією толерантності у міжособистісних взаєминах та практичним поширенням конкурентно-індивідуалістичної спрямованості особистості. Інтерес до процесу становлення гуманних взаємин пояснюється й визнанням дошкільного дитинства періодом фактичного становлення особистості, коли закладаються основи її моральної спрямованості.

Соціальна компетентність дітей, про яку йдеться в Базовому компоненті дошкільної освіти, передбачає вміння дошкільників диференціювати людей за ознакою віку, статі, спорідненості, прихильності і контактувати з ними. Проблема гуманних взаємин у науковій літературі розглядалася переважно у таких аспектах: роль спілкування в особистісному становленні дошкільників (Д.Б.Ельконін, О.Л.Кононко, В.У.Кузьменко, М.І.Лісіна, Л.В. Лохвицька, А.Г.Рузька, Є.В.Суботський); особливості становлення у дошкільному віці ціннісного ставлення до однолітка (В.О.Павленчик, Т.І.Поніманська, Ю.О.Приходько); вплив соціальних емоцій на взаємодію дітей дошкільного віку (О.В.Запорожець, В.К.Котирло, Г.Д.Кошелева, Я.З.Неверович, Л.П.Стрелкова); специфіка прояву гуманних взаємин дошкільників у спільній діяльності (Айзенбарт М. М., Л.В.Артемова, В.К.Котирло, О.О.Смирнова); статева диференціація та

міжособистісні взаємини в ранньому онтогенезі (В.В.Абраменкова, Я.Л.Коломинський, Т.О.Репіна, Т.М.Титаренко); роль художньої літератури у становленні гуманістичної спрямованості (Л.П.Стрелкова, Н.Є.Химич). У дослідженнях особливої уваги надається спілкуванню як фактору особистісного становлення, що перетворює новонародженого індивіда на повноцінного представника людського роду. Це потребує розвитку у дитини відносно стійких суспільно значущих способів поведінки, основ соціальної та моральної зрілості, здатності до самостійної активності.

Саме в дошкільному віці дитина вперше знайомиться з соціальними нормами, які з віком починають регулювати її поведінку. Дошкільний вік є сенситивним для виникнення етично-виховних установок, оскільки діти відрізняються глибоким сприйманням, емоційною чутливістю, підвищеною пізнавальною активністю, вмінням реалізувати норми моралі у взаєминах з оточуючими [34, 46, 97, 103, 130]. Дошкільники здатні планувати, передбачати, зіставляти способи дії зі своїми можливостями і намірами [85].

У дослідженнях Л.В.Артемової, В.К.Котирло, Т.О.Маркової, Т.О.Репіної логічно поєднані два аспекти: гра – взаємини. Науковці здебільшого звертали увагу на становлення взаємин дошкільників у контексті розвитку сюжетно-рольових і будівельно-конструкторських ігор. Н.Є.Химич у своєму науковому дослідженні звернулась до театралізованих ігор, зокрема ігор-драматизацій за сюжетом народних казок, як засобу формування гуманних взаємин дошкільників [205].

І хоча ряд дослідників [88, 190, 214] стверджують, що ігри-драматизації вже досить глибоко вивчались, та проблема впливу даного виду ігор, як одного з чинників становлення гуманних взаємин старших дошкільників, залишає можливість для знаходження нових напрямів і аспектів пошукової діяльності. Особливої уваги потребує аспект забезпечення педагогічних умов, розвивального середовища, в якому можливе ефективне становлення гуманних взаємин на різних вікових етапах. Таким розвивальним середовищем для дитини є група однолітків, у якій акумулюється все багатство суспільних відносин. Виникають і розвиваються ці взаємини під впливом дорослих, з якими спілкується дитина.

Мета дослідження полягала у визначенні особливостей становлення гуманних взаємин старших дошкільників і розробці теоретико-експериментальної моделі їх розвитку в умовах суспільного виховання.

Ми припускали, що процес становлення гуманних взаємин дошкільників є оптимальним за умови, якщо:

- створено сприятливий психологічний клімат у сім'ї та дошкільному навчальному закладі, де постійно культивуються позитивні взаємини партнерів;
- освітній процес орієнтується на індивідуальність, своєрідність дитини;
- розвивається потреба дошкільників у контактах морально-ціннісного спрямування;

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1. Уточнити сутність та структуру взаємин у ранньому онтогенезі.
2. Розробити типологію взаємин дітей у старшому дошкільному віці.
3. Визначити статеві модифікації гуманних взаємин старших дошкільників.
4. З'ясувати роль сім'ї та дитячого колективу у становленні гуманних взаємин дітей вказаного віку.
5. Теоретично обґрунтувати, експериментально апробувати комплекс педагогічних умов гуманізації дитячих взаємин.

Об'єкт дослідження - процес розвитку гуманних взаємин старших дошкільників.

Предмет дослідження – педагогічні умови оптимізації процесу становлення гуманних взаємин дошкільників у різностатевих та одностатевих угрупованнях.

Методи дослідження адекватні меті і завданням: *теоретичні*: метод аналізу, порівняння та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження дали уявлення про актуальність проблеми, міру її вивчення, допомогли визначити концептуальні засади дослідження; *емпіричні*: спостереження, діагностична бесіда, анкетування дали змогу з'ясувати особливості взаємин старших дошкільників та чинники, що на них впливають; метод експерименту

(констатуючий, формуючий та контрольний етапи) слугував моделюванню умов обраного для вивчення явища; методом математичної статистики оброблено і перевірено здобуті дані.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять ідеї гуманістичної педагогіки, спрямовані на створення сприятливих умов формування людини як унікальної особистості (Б.Г.Ананьєв, Г.О.Балл, І.Д.Бех, Г. В.Беленька, О.В.Киричук, О.Л.Кононко, М.В.Левківський, В.О.Сухомлинський); положення про закономірності розвитку дошкільника (Л.С.Виготський, О.В.Запорожець, Д.Б.Ельконін, В.К.Котирло); дослідження особливостей становлення та розвитку спілкування в ранньому онтогенезі (Я.Л.Коломинський, М.І.Лісіна, В.О.Павленчик, А.Г.Рузська); теоретичні розробки з проблеми статевого виховання особистості (В.В.Абраменкова, Т.О.Репіна, Р.А.Смирнова, Т.М.Титаренко, В.С.Мухіна); наукові праці з проблеми морального розвитку особистості (Л.В.Артемова, В.У.Кузьменко, Т.І.Поніманська, Ю.О.Приходько, К.І.Чорна).

Обґрунтованість та достовірність положень, висновків і рекомендацій обумовлена визначеністю теоретико-методологічних позицій; інтегруванням філософських, психолого-педагогічних підходів у розробці провідних ідей; єдністю теоретичних та емпіричних методів, адекватних предмету, об'єкту, меті і завданням; тривалістю та достатньою репрезентативністю вибірки досліджуваних, кількісним і якісним аналізом досліджуваних залежностей; позитивним результатом рекомендацій, впроваджуваних у педагогічну практику.

Надійність на вірогідність результатів дослідження забезпечено методологічним обґрунтуванням вихідних положень, відповідністю методів дослідження його меті та завданням, доцільністю та ефективністю поєднання якісного і кількісного аналізу експериментальних даних.

Наукова новизна дослідження полягає у:

- науковому обґрунтуванні вікової специфіки гуманних взаємин старших дошкільників;
- визначенні суті та структури гуманної взаємодії дошкільників в одно- та різностатевих угрупованнях;

- розробці критеріїв оцінювання ступеня гуманності взаємин дітей дошкільного віку;
- встановленні статево-рольових стандартів спілкування хлопчиків і дівчаток;
- розробці комплексу гуманізуючих впливів на характер спілкування дошкільників в одно- та різностатевих угрупованнях.

Теоретичне значення: науково обґрунтована теоретико-експериментальна модель гуманізації взаємин в одно- та різностатевих угрупованнях старших дошкільників, що надає можливість визначення об'єктивної значущості та суб'єктивного смислу для них партнера у взаємодії; розкрито зміст, структурні складники та типологію взаємин хлопчиків і дівчаток дошкільного віку, виявлено вплив сімейного та суспільного виховання, значення базових форм моральності для дітей цього віку.

Особистий внесок здобувача полягає у науковій розробці, обґрунтуванні та апробації педагогічних умов становлення гуманних взаємин старших дошкільників; побудові структурно-функціональної моделі спілкування дітей; створенні науково-методичних матеріалів, що входять до програмно-методичного забезпечення Базового компонента дошкільної освіти.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ГУМАННИХ ВЗАЄМИН

1.1. Проблема онтогенезу взаємин та чинники їх гуманізації

Проблема гуманізації суспільства з різною гостротою виникала протягом всього періоду розвитку людства. Гуманізм, гуманне ставлення до людини були і лишаються предметом вивчення філософії, літератури, історії, естетики, психології, педагогіки, кінематографії тощо. Розмежування змістовного наповнення таких близьких понять, як гуманізм і гуманність, що часто стоять поруч, дозволило конкретизувати досліджуваний аспект проблеми. У нашому

Наукове видання
Алла Гончаренко

**СТАНОВЛЕННЯ ГУМАННИХ
ВЗАЄМИН СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ**

Монографія

За авторською редакцією

Формат **60x84/16**. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура **Times New Roman**.
Підписано до друку **10.11.2016** р.
Наклад **100**. Умовн. друк. арк. **10,81**

Видавництво «Діса плюс»
Тел. **(057) 768-03-15**

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників та
розповсюджувачів видавничої продукції:
серія ДК № **4047** від **15.04.2011** р.

Надруковано в друкарні **ТОВ "ПромАрт"**
61023, м. Харків, вул. Весніна, **12**.
тел. **(057) 717-28-80** e-mail: **promart_order@ukr.net**